

# В Інституті літератури

## ПІДСУМКИ ЛІТЕРАТУРНОГО СЕЗОНУ 2017

1 лютого ц. р. Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України спільно з Національною спілкою письменників провів круглий стіл "Підсумки літературного сезону 2017". Директор Інституту літератури Микола Жулинський та голова НСПУ Михайло Сидоржевський привітали присутніх і висловили власне бачення недавнього літературного процесу. До участі в обговоренні також були запрошені Віра Агеева, Ніна Герасименко, Леся Демська-Будзуляк, Леся Мудрак, Роксана Харчук, Тетяна Пишнюк, Валерій Герасимчук, Тарас Головань, Дмитро Дроздовський, Михайло Наєнко, Богдан Пастух, Сергій Руденко, Костянтин Родик, Сергій Савін, Микола Славинський, Всеволод Ткаченко, Олександр Хоменко, Анатолій Шпиталь та ін. Під час заходу фахівці та гості обговорювали літературні явища й тенденції минулого року, а також робили свої прогнози на 2018 рік.

Пропонуємо вашій увазі шість основних доповідей, виголошених під час круглого столу.

### Леся Демська-Будзуляк

#### ТЕНДЕНЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ 2017 Р.

Огляд літературних новинок за 2017 р. засвідчує щонайменше кілька тенденцій. Одна з них – це помітне домінування перекладної літератури над оригінальною. Такий стан можемо трактувати, з одного боку, як факт недовіри читача до свого автора, а з другого – як невисоку зацікавленість видавництва просувати на книжковому ринку саме українського письменника.

Ситуація ймовірно може мати доволі негативні наслідки в недалекому майбутньому. Читач і надалі вважатиме чужу літературу більш привабливою, а процес відкриття нових імен в українській літературі суттєво сповільнюватиметься. Очевидно, не варто в цьому випадкові говорити про вимушений протекціонізм національного автора. Однак уже сьогодні можемо стверджувати, що в нас є достатньо хороших імен, щоб видавати передовсім їхні твори.

Друга тенденція – це виразне неспівпадіння широких читацьких смаків та смаків вужчого кола, переважно фахово освічених українців. Звичайно, здаємо собі справу, що в будь-якій літературі існують різні жанрові, соціальні, культурні ніші. У всі часи надаватимуть перевагу детективам, а не фантастиці, завжди жіночі романи матимуть більші тиражі й більше читачів, ніж філософські романи, проте в нормальному літературному процесі завжди існує статус-кво поміж цими жанрами та їхнім продажем.

Те невелике дослідження, яке спробувала зробити, містить у собі дані продажів книгарні "Є", мережі магазинів "Клуб сімейного дозвілля", а також сайту Yakaboo. Обрані позиції можна вважати репрезентативними щодо українського читача. Покупцями книгарні "Є" переважно є україномовна, освічена й заможніша читацька публіка. Натомість "Клуб сімейного дозвілля" охоплює широкі терени України, велику україно- й російськомовну аудиторію, різні соціальні прошарки, проте читачі часто недостатньо освічені. Вибір Yakaboo зумовлений тим, що це винятково інтернет-майданчик, отже його читачі представляють переважно молодіжне або ж, як прийнято казати, "технічно просунуте" різномовне коло.

Що показали дослідження? Рейтинг продажів книгарні "Є" засвідчив, що в першій десятці українські автори займають лише три позиції (5, 6, 7), серед яких 5 місце – паранормальний роман Ю. Андруховича "Коханці Юстиції", 6 – роман В. Шкляра "Троця" та 7 – поезії Л. Костенко. Роман С. Жадана "Інтернат" зайняв лише 13 місце. І це попри те, що ця книгарня зорієнтована на україномовного читача. Хоча така ситуація може викликати й інші питання, як, наприклад, хто ж насправді є покупцем мережі? На кого слід орієнтуватися сучасному українському авторові? Як горизонти сподівань сучасних читачів і про що вони хочуть читати?

<sup>1</sup> Звіт про подію Т. Михайлової можна подивитися на сайті ІЛ НАН України: <http://www.ilnan.gov.ua/index.php/uk/item/460-pidsumky-literaturnoho-sezonu-2017>

На тлі наведеної статистики цікаво подивитися, як виглядає голосування професійних книгоблогерів: “Інтернат”, С. Жадан (Meridian Czernowitz); “Не озирайся і мовчи”, М. Кідрук (Клуб сімейного дозвілля); “Земля загублених”, К. Калитко (ВСЛ); “Довгі часи”, В. Рафеєнко (ВСЛ); “Охайні прописи ерцгерцога Вільгельма”, Н. Сняданко (ВСЛ).

Варто погодитися, що всі названі книжки справді заслуговують на читацьку увагу. Вони однаково будуть цікаві людям різної вікової категорії, освіти, естетичних уподобань та соціальних прошарків. Адже спільним для них є те, що всі вони написані якісно й цікаво.

Утім наскільки збігається цей перелік із запитам українського сучасного читача? Сайт голосування *YaKaBoo* серед різних номінацій, окрім історичної прози, не подає жодного українського автора в топах продажу, а серед найпопулярніших імен назвав наступні (подаємо в рейтинговому списку): Л. Дашвар, В. Шкляр, С. Жадан, В. Лис. За останній рік на перші позиції також вийшли твори С. Андрухович, Н. Гербіш, О. Гавроша, С. Лойка. У топах фантастики та фентезі українців немає. В історичній прозі присутні лише українці й переважають публіцистичні тексти. У топових позиціях твори В. В'ятровича, Діда Свирида. Серед жіночої прози українці відсутні. Серед трилерів і детективів – твір М. Кідрука “Не озирайся і мовчи”. У топах продажів сучасної прози українських авторів узагалі немає. Дитяча література дає імена Л. Ворониної, В. Нестайка і вже згаданого О. Гавроша.

Найактивніше продавалися наступні твори:

“Дім для Дома”, Вікторія Амеліна (ВСЛ);  
“Харків 1938”, Олександр Ірванець (Laugus);  
“Троща”, Василь Шкляр (Клуб сімейного дозвілля);  
“Травам не можна помирати”, Степан Процюк (Легенда);  
“Квартира киянських гріхів”, Маргарита Сурженко (Дискурс).

Показово, що в цей список потрапили дві книжки з довгого списку премії ВВС – “Харків, 1938” О. Ірванця та “Троща” В. Шкляра.

Натомість у рейтинги “Клубу сімейного дозвілля” потрапила лише одна книжка зі списків ВВС. На третьому місці роман-трилер М. Кідрука “Не озирайся і мовчи”. Несподівана спроба написати серйозну книжку принесла авторів успіх. Незважаючи на неоднозначні рецензії, твір швидко здобув популярність.

Парадокс цієї ситуації засвідчує те, що професійне журі конкурсу ВВС відібрало справді кращі тексти загальною кількістю 16 видань, із яких лише 3 входять до топів продажу в Україні: С. Жадан “Інтернат”, В. Шкляр “Троща”, М. Кідрук “Не озирайся і мовчи”. Така ситуація засвідчує різючий факт неприсутності української якісної книжки в загальному читацькому просторі. Одне із двох. Або ж українська книжка та український читач живуть у цілковито різних культурних просторах і між ними не налагоджується діалог. Або ж сучасний автор не знає свого читача, орієнтуючись винятково на вузьке коло поціновувачів.

Є і ще один факт, який викликає подив. Упродовж останніх трьох років вийшло друком близько 171 книжки про революцію гідності та війну. Серед них у рейтингах продажів – лише “Аеропорт” С. Лойка і “Майдан. Нерозказана історія” С. Кошкіної. І це вже не свідчить про відсутність діалогу між автором і читачем, а про цілковитий провал гуманітарної політики. Українцям виявляється нецікаво читати про свою війну, про своїх героїв і жертв.

А тепер трішки детальніше про справу з іншими книжками.

Дитяча література.

Говоримо про художні твори сучасних авторів (ідеться не про казки чи цікаве навчання).

2017 р. для категорії 4–7 років вийшло близько 20 оригінальних видань. Однаково представлені як проза, так і поезія. Серед відомих імен – Мар’яна й Тарас Прохаськи, І. Андрусяк, М. Савка, Т. Майданович, Г. Чубач, Н. Поклад, Л. Антонів. Відкрила для себе кілька нових імен: Олександр Зімба, заслужений тренер України з важкої атлетики, який вирішив писати книжечки для своїх дітей (9 оповідань-казок), Наталя Трохим (чудові вірші), Петро Сорока (оповідання). Спільною рисою цих творів є пошук нової мови для простої розповіді про складні філософські речі. Бачимо тему “Іншого”, “Чужого”, відсутність єдиного погляду на звичне та готових відповідей. Ще однією рисою є практики уважного спостереження за навколишнім світом. Дуже мало казкового елементу, домінує реальність (за винятком тварин та речей, які розмовляють, але не володіють чарами).

Література молодшого шкільного віку (від 6-ти до 12-ти) демонструє дещо сумнішу картину – загалом 12 назв оригінальних творів. У цій категорії й далі домінують Л. Воронина, С. Дерманський, І. Андрусяк, спробували себе І. Карпа (довгий список ВВС), В. Теремко, Д. Мельникова, Я. Яріш, С. Атлантова.

Практично відсутня поезія, а окремої уваги заслуговує книжка І. Мориквас “Магда і вітер”. Зворушлива історія про життя неповносправної дівчинки у візочку, яка намагається пізнавати, зрозуміти й любити цей світ. Урешті, маємо якісний приклад інклюзивного видання (довгий список ВВС).

Загалом література цієї вікової категорії демонструє дві тенденції: присутність доволі легких розважальних текстів або ж навпаки – таких, де увага зосереджена на проблемах дітей цього віку (А. Коршунова “Комп і компанія” із довгого списку ВВС). Цікавий випадок – українське фентезі для 6–12 років К. Соболя (“Дарителі. Дар вогню”).

Підліткова література.

Література для підлітків виглядає майже катастрофічно. Немає нових імен. Традиційно в цій категорії працюють Л. Воронина, І. Роздобудько, А. Кокотюха, С. Дяченко, А. Левкова. Упадає у вічі відсутність серйозної тематики, або ж при такій тематиці тексти віддають риторичністю, менторством, певною зверхністю дорослих до читачів. Буває й навпаки: письменник виявляється недостатньо компетентним у психології сучасних підлітків. Літературні герої непереконливі. Назагал, більшість цих творів засвідчують дистанцію між автором і його читачем.

Поезія.

Однією з найяскравіших подій у минулорічній поезії можемо вважати появу книжок К. Москальця "Поезія Келії", М. Кіянської "Бабин Яр" (як на мене, одна з найсильніших збірок минулого року) і Галини Крук "Доросла" (вірші 2013 – 2017). Хотілося б згадати збірку С. Жадана "Тамплієри", яка, хоч і вийшла 2016 р., по-справжньому відкрилася читачеві лише минулого року. Також імпонує рейтинг від літературного критика В. Карп'юка, який виокремлює 5 минулорічних поетичних збірок: М. Лаук "Осоте!", М. Бондар "Ще, ще, ще, не Зупиняйся", Ю. Завадський "Пейпербек", М. Шпаковський "Шафа Шамана", Лесик Панасюк "Камінь дощу". Критик вважає їх новою поетичною школою, яка приходить у друковане слово з інтернету. І це, на мою думку, є ще однією найпомітнішою тенденцією сучасної української поезії: поява друкованих книжок авторів, котрі вже мали сформовану за допомогою інтернету попередню аудиторію. Також це зовсім інша художня стилістика, яка виростає вже з нової української поетичної традиції – С. Жадана, Ю. Позаяка, О. Сливинського.

Проза.

У прозі маємо приблизно однакове домінування історичної тематики (завжди дуже сильного жанру в нашій літературі) та урбаністики. Видається, українська література врешті приступила до активних процесів присвоєння не тільки міста в історичному розрізі (наприклад, романи, присвячені минулій історії), не тільки міської периферії й маргінесів (головно тексти 1990 – 2000 рр.), а й урешті центру міста, усього його культурного простору. Це книжки О. Ільченка "Збирачі туманів", В. Амеліної "Дім для Дома", М. Сурженко "Квартира київських гріхів", а також роман О. Ірванця "Харків 1938".

Книжками номер 1 у минулорічній прозі вважають романи С. Жадана "Інтернат", О. Ірванця "Харків, 1938", С. Процюка "Травам не можна помирати", В. Шкляра "Троця", А. Кокотюхи "Біла ніч" та М. Кідрука "Не озирайся і мовчи". Ці тексти можемо визначити важковаговиками: у полі зору їх авторів не лише фундаментальні історичні, а й людські питання. Проте хочу звернути увагу на ще кілька текстів:

1. О Іванюк, "Амор[т]е" (Видавництво "Книги XXI століття").
2. М. Дупешко "Історія, варта цілого яблунового саду" (Видавництво "Книги XXI століття").
3. Г. Рис "Амстердам – Київ. І трохи Святого Миколая" (Discursus).
4. К. Калитко "Земля загублених, або Маленькі страшні казки" (ВСЛ).
5. Н. Сняданко "Охайні прописи ерцгерцога Вільгельма" (ВСЛ).

Це далеко не весь перелік цікавих текстів, що побачили світ 2017 р. Вони складні, неоднозначні, безумовно цікаві. Демонструють цілий пласт сучасної української культури. Їх відсутність у топах продажу засвідчує радше не проблеми літератури, скільки ширші проблеми суспільства – брак повноцінного літературного процесу та книгарень, недостатню фінансову спроможність читачів, слабку гуманітарну політику, розгубленість перед цифровою епохою, врешті незнищенність українського комплексу меншвартості, нездатність любити самих себе.

## Костянтин Родик

### ПРОГНОЗ КНИЖКОВОЇ ПОГОДИ

Щорічна статистика Всеукраїнського рейтингу "Книжка року" – добра соціологічна сировина для аналітики літпроцесу та обережного прогнозування змін на книжковому ринку. Колись журнал "Книжник-review" практикував завершення сезону саме такими сценарними публікаціями: "Прогноз книжкової погоди".

Більшість тих передбачень справдилася: українська література позбулася жанрової анемії і розвивається нині в усіх без винятку масових сегментах; видання поезії чимдалі більше перетворюється на арт-подію; біографічний жанр повертає собі надпопулярний статус; видання класики переорієнтовуються з невибагливої учнівсько-студентської лектури на смаки дорослого читача, достатньо витончені ринковим рівнем якості; тревелоги вже помітно заповнили нішу мандрівних літературних рефлексій і тощо, тощо.

Єдиний прогноз, що не справдився: досі не маємо резонансних сучасних політичних мемуарів. Це означає, що нові українські часи ще не вповні нові. Власне, спогади активних учасників новітньої історії з'являться лише по тому, як будуть нарешті осуджені замовники вбивства Гонгадзе й розстрілу Майдану. Можливо, це станеться швидше, аніж припускаємо, але не раніше, ніж автори й видавці

перестануть остерігатися за свою безпеку. Аж тоді станемо свідками серії мемуарних вибухів – не бойових, а інформаційно-фесерверкових.

Поки що ж реальний страх тяжіє над цим вельми популярним у світі жанром політичних мемуарів. Наприклад, шеф-редактор журналу “Бізнес” написав вельми змістовну книжку – “Бізнес – найчесніша гра” [16], але замаскував історію постановня потужної, близької до найвищої влади медіа-імперії під художню повість.

Або ось книжка Олександра Савченка “Антиукраїнець” [15], побудована на мемуарному стрижні. Автор пише: “Перебуваючи на посаді заступника голови Національного банку з 2005 р., а з 2009 і до приходу до влади В. Януковича в 2010 р. – на посаді заступника міністра фінансів, я бачив, на що здатні топ-керівники української влади заради ще більшої влади і грошей! Наприклад, ще у 2008 році вони вирішили опустити курс гривні до 14 грн. за долар, щоб скинути з посади і дискредитувати свого потенційного політичного суперника!”. І на цьому крапка – імена, паролі, явки відсутні. Те саме, коли пан Савченко описує постмайданну ситуацію: “Знаючи всіх дійових осіб, які опинилися при владі, надій на радикальну модернізацію країни у мене вже не було”. Інакше кажучи, автор дає нам знати, що під ногами – граблі в асортименті, але замовчує, як їх розпізнати. За великим рахунком, кидає свого читача посеред мінного поля.

Докоряти авторам політспогадів не випадає. Спогади Леоніда Черновецького: рівень довіри до цього джерела стримить до плінтуса.

Більш оптимістична ситуація з літературними спогадами. Видання “Протирання дзеркала” Михайла Слабошпицького [14] вельми обнадіює. Проте тут поки що не варто очікувати стовідсоткових одкровень. Приміром, як так сталося, що пару років тому Шевченківський комітет присудив премію Юрієві Щербаку й навіть повідомив про це в пресі, а буквально наступного дня опубліковано президентський указ, де названо інше ім'я?

Ім'я пана Щербака виникло тут не випадково. Його трикнижка “Часи...” заанонсувало і, сказати б, протегувало з'яву специфічного жанру – назвав би його “сценарним реалізмом”. Виник він саме під тиском химерної української ситуації, коли професійного аналітика не чують на Банковій. Нехтують його доповідними й не помічають доказових газетних публікацій. Залишається хіба романізувати сценарії-попередження. Що й зробив блискучий аналітик Ю. Щербак. Цим шляхом прямують як фахові політологи (Володимир Горбулін, наприклад, чи вже згадуваний О. Савченко), так і літератори, (Сергій Постолюський із романом “Ворог, або Гнів Божий” [12] чи Ян Валетов, чию тетралогію “Нічия земля” [2; 3] дуже доречно перевидано щойно).

“Сценарна проза”, схоже, розвиватиметься ближчим часом вельми інтенсивно. Так само, як і тексти, що відгукуються на означення “засновано на реальних подіях”. Отже, можна говорити про настання нон-фікшн-епохи на українському літературно-книжковому ринку. Уже маємо кілька прикметних творів – “Аеропорт” і “Рейс” Сергія Лойка [8; 9], “Дорога на Асмару” Сергія Сингаївського [13], “Точка нуль” Артема Чеха [17], “1917” Яна Валетова [1]. На межі прози і культурології балансує Петро Кралюк.

Ця ж тенденція активної експлуатації нон-фікшн-інструментарію пошириться й на біографічну прозу. Точніше – уже виразно позначилася: упродовж 2017 р. такі прикметні книжки вийшли в Наталки Сняданко, Галини Пагутяк, Владислава Івченка, Сергія Германа, Олександра Балабка. Доволі вправним літератором показав себе історик Сергій Плохий у книжці “По червоному сліду. Убивство у Мюнхені” [11]. Робота на цьому терені вимагає сміливості, а почасти й зухвалості. Водночас і тут, здається, бачимо ознаки прогресу: рік тому філософ-есеїст Тарас Лютий зазіхнув на світовий бренд – написав книжку “Ніщє. Самоперевершення” [10]. І в нього все вийшло! А торік його колега Володимир Ермоленко замахнувся на “Історію Одіссея” [5], і теж успішно.

Сучасні українські історики активно працюють у такому дослідницькому жанрі, як “історія повсякдення”. Не цураються його й літератори. Маю на оці “Збирачів туманів” [6] Олеся Ільченка і почати “Танжер” [7] Івана Козленка. Цілі поклади карколомних колізій чекають на письменників за дверима з написом “Ліхіє дев'яності”. Поки що книжкову серію з такою назвою провадить лише київське видавництво “Темпора”. Надруковані вже нариси Олега Криштопи, Максима Беспалова, Леся Белея та Влаліслава Івченка визначним досягненням наразі не назвеш: вони помітно скуті редакційними настановами. Але перспективи проглядають неабиякі.

Та сама “Темпора” активно залучає українського читача до художнього репортажу: їхня серія “Самовидець” також має захопливі перспективи. Як у Польщі, де репортажна есеїстика є лідером читацьких уподобань, у нас, звісно, не буде. А проте вже перекладені чи не всі зразки тамтого репортажу, вони стали суб'єктом українського літпроцесу, тож цілком можна очікувати на позитивний польський вплив.

У зв'язку з репортажною прозою не обійти ще один помітний проект “Темпори” – серію “Наші 20-ті”, упорядковану Яриною Цимбал. Як уже видно з опублікованого, тодішній стрімкий розвиток нагло припинила радянська політика. Певною мірою сучасні літератори-репортери йдуть дорогою, означеною попередниками. Нині обрії цього руху ясні й вабливі.

Системний літературний аналітик Віталій Дончик уважав за необхідне “дослідити роль і місце гумору в нашій “серйозній” прозі” [4]. Він добре знався на “химерній прозі” 1960 – 1970-х років, але бачив, що репрезентація сміхової культури в українському письменстві є набагато ширшою та вигадливішою. На жаль, цей заповіт топ-критика досі як слід не зреалізовано. А по ретельному

аналізові може статися, що Черногузів “Аристократ” із Вапнярки” підважував “радянський спосіб життя” ефективніше, ніж, скажімо, “Південний комфорт” Загребельного.

І зовсім приблизно розуміємо процеси, що їх детонують сьогодні нові книжки Леся Подерв'янського й Івана Семесюка, Антона Мухарського й Артема Полежаки, Олександра Ірванця й Анатолія Крима. Чи є, приміром, “Українська каб(б)ала” літературною інновацією? І чи не є “Харків 1938” глухим письменницьким кутом?

Критика – ось головне слово для розуміння всіх процесів за вікном. Чи то вікно літературне, а чи політичне. Критика як фахова аналітика – універсальний засіб супроти граблів та короткозорості. Мусимо здавати собі справу, що незаангажованої літератури не буває в принципі, що б не казали з цього приводу самі письменники. А писане слово, як знати, може бути і релаксивним, і терапевтичним, і отруйним. І це все впереміш чекає на вас у супермаркеті (нинішні книгарні вже сягнули цього рівня). Легко загубитися поміж акційними хитрощами та недобросовісною рекламою виробників, себто видавців. Можна навіть пошитися в дурні, коли повіриш, наприклад, такому написові на обкладинці: “Уся українська поезія тепер ділиться на до цього автора і після нього”.

Як підвищити якість українського інституту критики – не знаю. Ясно, що головна причина – жебрацька оплата за цю трудомістку працю. Нечисленні українські видання не здатні фінансово конкурувати з підолігархічними медіями, а для цих останніх аналітика – наче класовий ворог. Коли прийнято закон про створення Українського інституту книги, зажеврїла маленька надїйка: а ну, як тут займуться насамперед підтримкою книжкової інфраструктури? Зокрема, запровадять систему грантів для критиків, започаткують платоспроможні медійні майданчики, зосібна й телевізійні. Та останні події навколо УІКу засвідчують незмінність чиновницького курсу “заточити” його винятково під “освоєння” бюджетних коштів.

Як розпочали літературну розмови з політики, так і завершуємо нею. У нинішній Україні досі нема на те ради. Але ж і Тарас Григорович був правий, чи не так?

#### ЛІТЕРАТУРА

1. Валетов Я. “1917”. – Харків: Фоліо, 2017. – 608 с.
2. Валетов Я. Ничья земля. Книга 1. – Харьков: Фолио, 2016. – 528 с.
3. Валетов Я. Ничья земля. Книга 2. – Харьков: Фолио, 2016. – 640 с.
4. Дончик В. Доля української літератури – доля України. – Київ: Грамота, 2011. – 640 с.
5. Єрмоленко В. Ловець океану. – Львів: ВСЛ, 2017. – 216 с.
6. Ляченко О. Збирачі туманів. – Київ: Комора, 2017. – 176 с.
7. Козленко Й. Танжер. – Київ: Комора, 2017. – 256 с.
8. Лойко С. Аеропорт. – Київ: Брайт-Букс, 2015. – 344 с.
9. Лойко С. Рейс. – Київ: Брайт-Букс, 2017. – 448 с.
10. Лютий Т. Ніщє. Самоперевершення. – Київ: Темпора, 2016. – 978 с.
11. Плохий С. По червоному сліду. Убивство у Мюнхені. – Харків: Клуб сімейного дозвілля, 2017. – 512 с.
12. Постоловський С. Ворог, або Гнів Божий. – Харків: Фоліо, 2016. – 348 с.
13. Сингаївський С. Дорога на Асмару. – Київ: Кліо, 2016. – 512 с.
14. Слабошцирський М. Протирання дзеркала. Те, чого ви не прочитаете в історії літератури: спогади. – Київ: Ярославів Вал, 2017. – 688 с.
15. Савченко О. Антиукраїнець, або Воля до боротьби, поразки чи зради. – Київ: Самміт-Книга, 2017. – 120 с.
16. Чеповий В. Бізнес – найчесніша гра. – 3-тє вид. – Київ: Самміт-Книга, 2016. – 240 с.
17. Чех А. Точка нуль. – Харків: Віват, 2017. – 224 с.

## Дмитро Дроздовський

### ПЕРЕКЛАДНІ ВИДАННЯ ЯК ЧИННИК ЛІТЕРАТУРНОГО ПРОЦЕСУ: ТЕНДЕНЦІЙ Й ВИКЛИКИ 2017 РОКУ

2017-ий виявився роком актуальних перекладних видань, які оприявнюють тенденції сучасної літератури. 1. Нон-фікшн постає трендом літературного процесу. Всеукраїнський рейтинг “Книжка року” К. Родика оперативно “зафіксував” цю тенденцію, створивши спеціальну номінацію. 2. Дедалі більшим стає попит на науково-популярні видання, у яких поєднано легкий стиль викладу, наближений до есе, і серйозну проблематику, притаманну ґрунтовним науковим дослідженням. Згадаймо бодай історичну працю “Брама Європи” цьогорічного лауреата Шевченківської премії С. Плохія або книжку “Егоїстичний ген” Р. Докінза, про яку йтиметься далі. 3. Особливу увагу привертають видання з царини “література факту”, у яких відлунюють “живі” голоси доби. С. Алексієвич утвердила в сучасному літературному процесі фіксацію реальних людських історій. 4. Ми знову повертаємося до літератури “з героєм” (карколомний успіх серіалу “Шерлок” це тільки потверджує), до романів, у яких подібно до вальтерскоттівських творів поєднано любовну та



історичну лінії. Отже, згадаю основні книжки, перекладені українською у 2017 р., котрі ввійшли до сучасного літературного процесу.

Це передусім “Японський коханець” Ісабель Альєнде (переклав з іспанської Сергій Борщевський, “Видавництво Анетти Антоненко”). Образ привида, що з’являється наприкінці твору, можна пояснити не стільки традиціями магічного реалізму, скільки впливом американського модернізму й “магією” Г. Джеймса, який уважав нашу свідомість (психічну реальність загалом) окремою самодостатньою дійсністю. У творі взаємодіють дві романні традиції – *romance* і *novel*. Перше поняття відлунує в драматичному сюжеті про Альму Беласко та її коханого Ітімея Фукуду. Водночас “конструктором” історій постає Ірина Базілі, яка на початку роману влаштовується працювати до Лайт-хаузу. Звичайно, можна сперечатися із приводу першості героїнь у творі. Упродовж усього роману перед нами різні відлуння, вирвані сторінки з листування між Альмою та Ітімеєм. Водночас центральне місце посідає й історія Ірини, яка потрапила до прийомної американської родини з Молдавії і сьогодні “інспірує” мешканців Лайт-хаузу розповідати про себе. У цьому сюжеті про працівницю, котра вміє “закохувати” (без жодної іронії) в себе літніх “безумців”, чимало прихованих підсюжетів про “травмовану” сексуальність жінки. Життя Ірини оприявнює складну проблему “вибору без вибору”. Ірину віддали до дитячого притулку, проте випадок був “милостивим” до дівчинки: її вирішила в дочерити американська родина. Щоправда, ця історія виявилася зовсім не такою щасливою. Загалом у романі І. Альєнде щастя полягає в самозаглибленому спокої, мандрівках світом, пошуках тиші й самопізнання, коли Ітімей, відкинутий коханою, відвідує сотню храмів, щоб під час цього непростого шляху зрозуміти сутність життя. Натомість гармонійне співіснування з людьми поруч неможливе.

Листи Ітімея до Альми я б назвав окрасою роману. Із листуванням буде ще один “психологічний трюк”, про який не розповідатиму, лише натякну на філософські узагальнення, написані від імені людини, котра має велике серце. Ітімей у цій історії викликає захоплення, його образ наділено певними ідеалізованими рисами, а можливо, японець утілює наші уявлення про морально-етичний еталон. Ітімей пише: “Жити в невизначеності, непевності, без планів та цілей, віддавшись руху, наче підхоплений вітром птах, – цього я навчився в своїх мандрах... Щоб вижити, мені потрібно зовсім небагато, майже нічого. Свобода!”.

Здається, що наші коханці свободи так і не здобули. Може, це поняття погано співіснувало з тим часом, у який випало жити. Але свобода – це те, заради чого потрібно випробовувати життя. І можливо, цю сторінку вже має відкрити Ірина, котра, щоб жити, мусить побороти привидів минулих травм і болю.

Дозволю собі згадати книжку “Концерт пам’яті янгола” Еріка-Емманюєля Шмітта (переклав із французької Іван Рябчій, “Видавництво Анетти Антоненко”). У світі, де живуть герої цих драматичних історій, немає Бога. Довго не розумів, що об’єднує ці новели. Свята Рита, як заявлено в анотації? Мені здається, що центральною лінією всіх екзистенційних, психологічних, ідентичнісних перероджень і колізій, із якими маємо справу, є саме життя без Бога, світ без “усевидаючого ока” й передусім без віри в те, що із твоєї душі потім спитають про всі добрі і злі вчинки. Така думка не вириває в жодного з героїв, навіть у тих, хто знає про свій скорий фізичний кінець. Ті, про кого пише Шмітт, живуть за законами інстинктивної волі, їхня релігія – це споживацтво, задоволення, перемоги. Але ніхто з усіх героїв не здатен піднятися над реальністю, наскільки близько він би не підійшов до точки Х, що за нею, здається, і починається шлях до світу зі знаком “+”.

У фізичній реальності героїв, де є священники, церкви, служби, миряни, насправді між Богом і людьми – нездоланий мур. У першій історії про отруйницю Марі Морестьє Бог ніби і штовхає героїню до переродження, проте у фіналі читач розуміє, що все це намарне, її душею керує геть не Бог і не Світло Правди. Страшна, агресивна, монструозна людська натура перемагає. Марі ніби й готова прийняти розршення, розповісти поліції про злочини з минулого, проте щойно об’єкт її жадання зникає, вона перестає відчувати будь-яку потребу у встановленні справедливості. Морестьє ж була готова зробити це заради того, кого полюбила, але в осерді її кохання – пристрасть і бажання бути святою для себе та нього. Її любов’ю керує не Бог, а егоїзм.

Шмітт показує специфічні грані людського ества. І хоча всі події відбуваються в нібито успішному й соціально комфортному світі, проте живуть там не люди, а монстри. З погляду традиційної моралі перед нами ті, хто плає в серці темряву. Шмітт зображує точки зустрічі світлотіні, кризові моменти, коли душа нібито готова схаменутися й вирушити до світла. Водночас в усіх новелах по суті перемагає темрява або шлях до примарного спокою і стабільності пролягає через такі темні глибини людини, які не дають жодних підстав вірити в чудо. Далі я поясню цю дискусійну думку. Здається, що Президент Франції, потрапивши під вплив усепереможної любові своєї дружини, долає ту червоточину, що сидить у ньому. Але перемога після смерті коханої людини – лише міраж, примарний ідеал, досягається мисленнєво, імагінативно, але не присутньо. На відміну від Ніцше, для Шмітта “людським, занадто людським” постають не ті “слабкості”, “прив’язаності”, якими ми скували себе, а лише одна – схильність до Зла.

“Мрій правильно” Барбари Шер і Барбари Сміт (“Книжковий Клуб “Клуб Сімейного Дозвілля”) – книжка про те, як змінити власне життя на краще. Усі ми – заручники образ, комплексів, страхів. Реальність травмує. З часом ці проблеми, немов сніговий ком, накочуються на людину, що геть безпорадна перед болем і стражданнями. “Мрій правильно” вчить протистояти реальності. Зрештою, за одним із філософських визначень, життя – це опір реальності. Б. Шер і Б. Сміт пропонують свої

секрети тим, хто тільки-но починає розбудовувати власну життєву стратегію. В одному з розділів авторки говорять про те, що важливо уявляти нездійсненні мрії. Така психологічна практика допоможе чіткіше усвідомити проблеми теперішнього життя. Розкладаючи власні фантазії на окремі ситуації, розумієш, що часом тобі потрібно відчувати спокій і затишок, а колись – глибше поринути в роботу й розібратися в найменших дрібницях. Книжка Б. Шер і Б. Сміт не є чимсь особливим, проте на книжковому ринку потрібні такі видання. У наш час гіпертрофованої інформації важливо навчитися виконувати прості речі, які можуть суттєво допомогти в здобутті життєвого щастя. Одна з порад від Б. Шер і Б. Сміт: “Щодня присвятити півгодини якомусь заняттю, поки не досягнете в ньому вправності. Не важливо, що ви робите: смажте омлет, присідаєте, поки живіт не стане пласким, або вчитеся жонглювати. Але робіть це щодня та намагайтеся, аби усе вийшло. Продовжуйте вправлятися знову і знову, поки не помітите результатів” (с. 164).

У житті насправді важливо дотримуватися правил, зокрема, для того, щоб підтримувати тіло й дух здоровими. Концепція сталого розвитку сьогодні особливо актуальна. Ідея поступових змін у суспільстві дає можливість природного здобуття нових якостей, досягнення потрібних і посутніх успіхів. Тож навіть це правило, на якому наголошують Б. Шер і Б. Сміт, – маленький ключик до створення здорового середовища, у якому людина може пережити хвилину щастя.

“Доказ безсмертя. Подорож нейрохірурга у потойбічний світ” (“КМ Букс”) – одна з тих книжок, яка переповідає про пережитий автором “стан смерті”, перебування в засвітах і дивовижне повернення до життя. Спогади Ібена Александера яскраво свідчать про зустріч людини з “Осередям Сутності”, як він сам називає потойбічний простір “Істинного Шляху”, описуючи ірраціональний і трансцендентний досвід комунікації з “Дівчиною на Крилі Метелика”. Цю історію можна було сприймати як символічно-містичну проекцію вразливої душі, котра потрапила в пастку свідомості або підсвідомості під час перебування в комі, коли б не той факт, що автор цих “спогадів” – фаховий нейрохірург, упродовж багатьох років працював у всесвітньо відомих медичних закладах на кшталт Гарвардської медичної школи та ін.

Наприкінці книжки І. Александер із медичного погляду пропонує можливі гіпотези того, що відбувалося з ним під час перебування в комі. “Зустріч із Богом” – результат функціонування лімбічної системи, ендогенної блокади глутамату з ексайтотоксичністю, що імітує галюцинаторний анестетик; результат збереження окремих ділянок неокортексту, таламусу, базальні ганглії та стовбур головного мозку тощо. Проте, на думку Ібена та його колег-дослідників мозку, такі гіпотези не мають достатньої кількості аргументів.

Книжка “Доказ безсмертя” – свідчення того, що у XXI ст. подібні приклади нон-фікшену читаєш як гостросюжетний роман. Динамічний сюжет переривається філософськими розмислами про сутність життя, про те, що всі ми тільки мандрівники, а іронія, гумор, пафос дані нам як нагадування про те, що існування в цьому світі не є кінечним.

Історія, розказана в книжці, окреслює ще одну тезу: відкриття західної цивілізації закрили в людині здатність відчувати дійсність, мати тісний зв'язок із нею. Дослідження XX ст. довели, що неможливо роз'єднати експериментатора і об'єкт дослідження. На рівні субатомів, тих найменших часток, із яких складається Всесвіт, відбувається постійна взаємодія.

І. Александер, крім історії про зустріч із *потойбічним*, розповідає про сучасні відкриття в науці, зокрема у фізиці, астрономії, медицині, котрі читаєш як справді захопливий роман. Достеменно неможливо сказати, чи переказана ситуація – фіксація трансцендентного. Та і як узагалі можна передати словами той “невербальний” досвід, із яким мав справу автор? Можливо, побачене ним – лише результат химерної роботи свідомості/підсвідомості, яка в кризові моменти (на кшталт коми) створює захисні проекції реальності, щоб “приспати” нас і позбавити відчуття страху в момент “розлучення” з життям.

“Доказ безсмертя...” – книжка про те, що у XXI ст. ще чимало загадок не розкрито, і Нобелівська премія з медицини й фізики чекає на тих, хто колись зможе увійти в таємницю свідомості й світобудови. І. Александер переконаний, що між ними обов'язково існує зв'язок, правда, поки що для нас незбагнений.

“Йди за мрією. Все можливо” (“Книжковий Клуб “Клуб Сімейного Дозвілля”) – роман Джен Брікер і Шерил Берк, побудований на реальній людській історії дівчини, яка перемогла збій у власному житті та створила себе наново. А може, збою й не було? Можливо, шлях Джен Брікер тільки підтверджує правило, а не є винятковим? Ця книжка – яскравий приклад нового напрямку в літературі пост-постмодернізму, який пропонує назвати “паліативною літературою” – за аналогією до паліативної допомоги. Паліативний роман допомагає мільйонам зрозуміти, що вони не “особливі”. Кожному приготовлено власну подорож у цьому житті.

Історія Джен Брікер – це історія людини, котра навчилася перемагати перешкоди й випромінювати любов. Бачимо, як звичайній людині чи не щодня доводиться стикатися з волею інших, подеколи такі конфлікти виникають на порожньому місці. Джен так само довелося пережити чимало випробувань (її залишили біологічні батьки, у школі однолітки почали раптово заздрити Джен, коли та стала активною учасницею різних телевізійних програм). Людська байдужість змінювалася агресією та жорстокістю. Проте величезна роль у тому, що Джен не впала під тягарем життя, відіграли її другі батьки. Саме вони навчили дитину любити і сприймати світ таким, яким він є. Найменша часточка світу – продукт Божої праці, а в Бога завжди для кожного з нас є свій замисел. “Можливо все. Ось моя улюблена цитата з Євангелія від Марка 9:23: „Щодо того – якщо можеш – то все можливо тому, хто вірує“. Побач це, повір у нього і втілюй у життя”.

Безнога від народження людина – це вже виклик світові, що має перевірити себе на готовність зробити життя комфортним для всіх; батькам, які можуть любити власних дітей незалежно від їхніх фізичних вад. Зрештою, це й виклик собі: потрібно навчитися жити так, аби не відчувати постійно власної інактності. У романі, своєрідній автобіографії, чимало різних зворушливих історій про те, як маленька румунська дівчинка Джен потрапила до своїх прийомних американських батьків (перед тим у родині була проведена мудра розмова з усіма синами про те, чи готові вони мати таку сестру: “Якщо моя дівчина не прийме її, то я краще зміню дівчину”, – каже один із них).

Авжеж, людина, котра вірить і прагне жити, знає, що фізична вада – зовсім не дефект. Бог, на відміну від людини, дивиться не на обличчя, а на серце. Усі промови Джен виголошує для того, щоб надихнути інших на життя, а також навчити дивитися в людські серця.

“Боги” – дебютна книжка бельгійської письменниці Ніколь Версхооре (“Пінзель”), представлена українською мовою в перекладі Івана Рябчія. Професор Мішель Оттен у передмові “Пристрасть мисткині” ґрунтовно й панорамно представив українському читачеві творчість Версхооре. Він зауважує, що “любовна пристрасть – лейтмотив перших романів Ніколь Версхооре”. Цю думку, певен, можна повторити, говорячи і про цю книжку.

У повісті “Фредерік Колліньї” мотив “пристрасті” розгортається в особливий спосіб. Перша особливість полягає в тому, що письменниця конструює тип сексуальної ідентичності, який припускає наявність різновекторного задоволення. Оповідачка цієї історії говорить: ми звичай виховані так, що маємо побудувати родину, і тоді в кожного з партнерів є можливість отримувати вітих лише від конкретної людини. Усе інше – зрада, збочення, розпуста з погляду традиційної моралі. Але в цій повісті порушено питання про те, чому людина не може отримати задоволення від щирого почуття до кількох людей одночасно? Героїня відчуває спершу дискомфорт, коли дізнається, що той, у кого щойно спалахнула пристрасть до неї, має дружину, яка до того ж народила дитину.

“Важко привичаїтися до двох паралельних потоків щастя. Нас із дитинства привчають до того, що може бути щось одне, бо інакше – або занадто, або погано, або омана та облуд. Насправді життя влаштоване інакше”.

В оповіданні, яке визначило назву всієї книжки, “Боги” йдеться про складність і багатогранність людського ества, коли одночасно сполучені і здатність насолоджуватися життям, роблячи це безтурботно й натхненно, і біль від потреби каятися. Люди – ті, над ким боги більше не владні. Було б занадто просто визначати все фаталізмом, сприянням вищих сил...

“Боги” – книжка інтелектуальної прози. Подеколи письменниця занадто “розпружинює” ситуації, розтягуючи їх та вповільнюючи динаміку. У діалозі між Фредеріком і Ніколь герої кілька разів запитує про те, чому ж, власне, присвячено її студії. Лише із третьої спроби вона розповідає про свій намір представити цикл лекцій з історії. Водночас оповідам Версхооре притаманний тонкий психологізм, гра на рівні півтонів. Чи не відчуває читач, занурюючись у “Фредеріка Колліньї”, що у свідомості Ніколь відбувається наростання пристрасті, що вона, освічена, шляхетна, розумна й навіть мудра, бо з першого разу розгледіла сутність Рени (“осоружної”), попередньої нареченої Фредеріка, захоплюється ним, і з якоїсь точки це захоплення починає переходити за межу дружби?.. Ніколь поважає свого друга, проте у визначений момент у відданості спалахує пристрасть, і жінка зрештою не чинить опору, коли Фредерік проявляє почуття. Сцена цього “інтимного апофеозу”, щоправда, написана занадто шляхетно. Н. Версхооре – майстриня психологічних портретів, уміє розповідати історії, занурюючи читача у свій світ. У її творах маємо цікаві імагологічні проєкції, скажімо, в описі мешканців Голландії, де порушено важливі теми сучасного світу, до того ж зроблено це ніби мимохідь. Твір “Фредерік Колліньї” можна було б назвати “академічної повістю”, “повістю про науковців”, різновидом того, що Д. Лодж та інші літературознавці називають “campus novel”. Перед нами історія про сучасних науковців: вони зустрічаються в Італії, щоб відкрити для себе принади цієї дивовижної країни, яка постає точкою відліку в проєкті Ніколь. Вона хоче розповісти історію становлення народної демократії, проте вже в перших лекціях її студенти мають відчути проблеми сучасного світу: від самого початку демократія постає химерним проєктом для побудови ідеального суспільного простору. Героїня прагне проводити паралелі й аналогії з сьогоденням, аби показати голландській молоді, що не все гаразд і в нашу епоху. Окрему “тему” визначають міркування героїв про штучний інтелект, про те, наскільки реально створити програму для перекладу “неперекладностей”, чи можна автоматично перекладати з китайської мови французькою тощо. Ці розмісли про природу мислення, відображену в синтаксисі, також доволі цікаві.

Загалом мушу сказати, що літературний процес останніх років гетероглосний, це простір із багатьма невидимими спершу шпаринами й підтечіями. Можна погодитися з метафорою лісу, котру на початку нашої розмови на цьому круглому столі навів М. Жулинський. Розмаїття літпроцесу засвідчує його потужність, а отже, усі названі книжки покликані утвердити важливість читання як соціокультурної практики, як чинника саморозвитку.



## ЛІТЕРАТУРА АТО: ТЕМИ ТА ПРОБЛЕМИ ЖАНРУ

У сучасній українській літературі запанував нині новий тренд – книжки про Революцію Гідності та російсько-українську війну на Донбасі. Ці теми стали вже модними аж до кон'юнктурності (про це чітко заявив український письменник А. Кокотюха: “Не видав нічого про війну на Донбасі – програв” [2]), але водночас і справжнім професійним викликом для вітчизняних авторів, які намагаються осмислити трагічні події на Майдані та Сході України і представити їх у різноманітних літературних формах.

Хронологічно видання на означену проблематику з'явилися в кілька етапів. Першою літературною реакцією на події “вогненної зими” 2013–14 рр. стали саме поезія та документальна публіцистика (блоги, інтернет-рефлексії, просто репортажі, свідчення очевидців). Тексти поширювалися через мережу й одразу здобували неабияку популярність. Деякі з них стали піснями, як вірші А. Дмитрук “Ніколи ми не будемо братами” чи Н. Крісман “Мамо, я – екстреміст” або “барикадні” поезії О. Біка (поет сам брав участь у протистояннях, пізніше стане бійцем ДУК “Правий сектор”, боронитиме Писки, а його перша збірка “Вірші на руці”, куди ввійде і “майданна”, і “воєнна” поезія, 2017 р. буде удостоєна премії В. Симоненка).

Потому почали виходити друком окремі книжки “майданної поезії”, перші з них з'явилися одразу після 20 лютого 2014 р. У видавництві “Просвіта” побачила світ збірка Д. Павличка “Вірші з Майдану”. А навесні 2014 р. “Букрек” презентував видання “Небесна Сотня: антологія майданівських віршів”, куди ввійшли твори як поетів-аматорів, так і відомих авторів – Д. Павличка, М. Савки, О. Ірванця та ін. “Художня цінність деяких поетичних рефлексій навряд чи витримає фахову критику, але вони важливі як частинки колективної пам'яті. 234 автори з шести країн на 392 сторінках антології “Небесна сотня” творять поетичний епос Майдану” [6], – відгукнулася про цю збірку Г. Цупко. З часом число антологій зросло: вийшли друком збірки “Євромайдан. Лірична хроніка”, “Борітеся – поборете! Поетика революції”, “Викрадення Європи” тощо.

У 2014 – 2016 рр. з'явилися поетичні книжки Л. Якимчук “Абрикоси Донбасу”, Б. Гуменюка “Вірші з війни”, С. Жадана “Життя Марії”, О. Біка “Вірші на руці”, А. Матвійчука “На варті”, Д. Лазуткіна “Червона книга”, Н. Дички “Війна без приводу війни”, О. Медка “Хора”, З.-З. Паламарчук “Віршами по війні” та ін.

Вийшли друком і досить синкретичні видання. Серед них альманах А. Мухарського “Майдан. (Р)еволюція духу”, до якого ввійшли інтерв'ю з очевидцями, статті українських філософів і письменників, революційна поезія, понад 200 світлин зі знаменних подій; книжка М. Слабошпицького “Гамбіт надії”, що складається з розповідей очевидців, майданної поезії, роздумів автора, спроби політичного аналізу тощо.

Побачила світ і “мала проза”, представлена короткими есеями-рефлексіями, збірками дописів у соціальних мережах, репортажами з Майдану: “Євромайдан. Хроніка відчуттів” (літературна агенція Discursus), куди ввійшли тексти Т. Прохаська, І. Ципердюка, Ю. Андруховича, С. Жадана та Ю. Винничука; авторський проект О. Забужко “Літопис самовидців: дев'ять місяців українського спротиву”, де зібрані онлайн-нотатки літераторів, блогерів, журналістів та анонімних персонажів; “Єлюди. Теплі історії з Майдану” К. Бердинських; “Слово Майдану” О. Виноградова.

Окремо слід назвати дві книжки, присвячені загиблим у боях на Майдані. Це “Небесна сотня” (видавництво “Фоліо”), своєрідна хроніка Євромайдану із життєписами героїв, спогадами їхніх родичів, близьких, друзів та побратимів, та дещо менша за обсягом книга-реквієм “Небесна сотня” Р. Савчака з портретами й біографіями загиблих.

Ще однією спробою зберегти пам'ять про Майдан стали фотоальбоми. Ідеться про роботу журналістів телеканалу “1+1”, які першими презентували книжку “94 дні. Майдан очима ТСН” – своєрідний історичний літопис, зітканий із дописів у соцмережах, спогадів, текстів, відео та фото. Самобутнім є фотоальбом “Фантомний біль #maidan” А. Миргородського, де світлини доповнені коментарями із Facebook від листопада 2013 р. до червня 2014 р. “Maidan – Portraits from the Black Square” / “Майдан – портрети з Чорного квадрата” лондонської фотокореспондентки А. Тейлор-Лінд представляє серію портретів учасників Революції Гідності, виконаних у саморобній вуличній фотостудії на Майдані Незалежності в розпал протесту. Серед постмайданівських мистецьких альбомів і “Повстанська Абетка”, де зібрано твори 23 українських художників.

Наступний етап розкриття тем Майдану та визвольної війни на Донбасі – журналістські розслідування. Новий виток теми зауважує Г. Цупко: “Є п'ять стадій переживання психологічної травми: шок, агресія, останній рубіж перед прийняттям реальності, усвідомлення та прийняття. Перші три стадії є емоційними, наступні дві – раціональними, коли свідомість потроху змиряється з тим, що відбулося, і починає переводити травму до категорії пам'яті й досвіду. За цією самою схемою розгорталася літературне осмислення якщо не найбільшого, то першого з серії великих переживань, що випало Україні за останні два роки: Революції Гідності” [2]. Отож на зміну емоційному сприйняттю подій прийшло раціональне, з'явилися спроби провести перші журналістські розслідування і з'ясувати першопричини подій, а також можливість альтернативних сценаріїв розвитку, зрештою – хто винен у скоєних на Майдані злочинах (побитті, пораненнях, розстрілах). До таких спроб належать книжка головного редактора видання “Лівий берег” С. Кошкіної “Майдан. Нерозказана історія”, яку охрестили

“головним розслідуванням 2015 року”. В основі видання – хронологія подій та інтерв'ю з політиками (П. Порошенком, О. Турчиновим, А. Аваковим, В. Рибаким та ін.), що відігравали важливу роль у подіях Майдану. Розслідування Кошкої мало показати, що відбувалося за кулісами протистояння. Схоже завдання поставили перед собою і Брати Капранови, видавши книжку “Майдан. Таємні файли”. Щоправда, їхнє з'ясування злочинів, учинених можновладцями під час Революції Гідності, базується на розповідях активістів, очільників “Свободи” і “Правого сектора”, тогочасних публікацій “Української правди”.

Одним із найяскравіших проектів на тему російської агресії в Україні стала “Неоголошена війна. Невідомі факти і хроніки АТО” (потрапила до “Топ-10” книжок про війну журналу “Forbes. Україна” [8]), створена командою журналістів “5 каналу” – О. Калиновською, О. Криштопою, В. Трохимчуком, Д. Феденко та Є. Назаренком. У виданні бачимо спробу аналітики, репортажі з лінії фронту, інтерв'ю з реальними героями, цивільними й військовими, які пережили й відчули на собі біль війни. Основою “Неоголошеної війни...” стали журналістські матеріали про життєві історії в зоні АТО, що не потрапили в ефір і лишилися за кадром, але саме вони показують справжню війну без прикрас.

Серед резонансних кадрок-розслідувань, виданих журналістами, – “Анексія. Острів Крим. Хроніки гібридної війни” Т. Березовця; “Війна очима ТСН”, опублікована студією О. Кашпор телеканалу “1+1”; “Книга змін” А. Цапленка; публіцистична трилогія, випущена в серії “Бібліотека газети “День” (“Котел”, або Справа без терміну давності” І. Капсамуна, “Я – свідок! Записки з окупованого Луганська” В. Торби та “Катастрофа і Триумф. Історії українських героїв” М. Семенченко), та ін.

Третій умовний етап майданно-воєнної літератури – це велика проза: повісті, романи, романи-диалогії. “Час стрімко відносить Майдан у минуле. Майбутні генерації сприйматимуть його не тільки через історичні праці, але й також (а може й, перш за все) через мистецтво, зокрема, прозу. Проте проза вимагає більше часу і рефлексії матеріалу” [4], – писала в книжці “Мистецтво Майдану” Н. Мусієнко. Перші романи про Революцію Гідності та російсько-українську війну на Донбасі з'явилися друком дещо пізніше, аніж поетичні збірки, альманахи, фотокнижки, лише в середині 2015 р., за винятком повістей М. Рудневича “Я з Небесної сотні” та Р. Найдю “Редут”, виданих у 2014 р. “Майданно-воєнну прозу” представляють твори А. Кокотюхи “Вогняна зима”, М. Матіос “Приватний щоденник. Майдан. Війна...”, І. Роздобудько “Гудзик-2”, С. Ухачевського “Легенди нескореної зими”, В. Івченка “2014”, В. Базіва “Армагеддон на Майдані”, О. Захарченко “Вертеп. #Роман про Майдан”, Л. Мусієної “Коли захиталося небо, або “V” означає “вільні”, А. Куркова “Щоденники Майдану”, а також “Чорне Сонце” В. Шкляра, “Аеропорт” С. Лойка, “Укри” Б. Жолдака, “Іловайськ” Є. Положія, “Блокпост” Б. Гуменюка, “Маріупольський процес” Г. Вдовиченко, “Брати” В. Іваніни, діалогія “Оголений нерв” і “Повернутися дощом” С. Талан, “Ти зробив усе, що міг” Л. Орляк та ін. Найпізніше до розкриття теми долучилися автори літератури для дітей. Письмениця Х. Лукашук, чия “Казка про Майдан” побачила світ у “Видавництві Старого Лева”, намагається пояснити “вогненну зиму” протистоянням чорних птахів Зла беркутів і породжених Божими голубами працьовитих українців. Своє бачення майданних подій очима дитини дає й Г. Кирпа в повісті “Мій тато став зіркою”.

Що об'єднує твори різних жанрів, звісно, окрім теми? Передусім прикметне тяжіння авторів до документалістики. Письменники в більшості випадків самі є учасниками подій Революції Гідності, АТО й війни на Донбасі, волонтерами або спираються на розповіді свідків. Промовистий салоган розміщено на обкладинці роману-диалогії С. Талан: “Від автора, котрий бачив події на Донбасі на власні очі”. Твори про Майдан і війну найчастіше обертаються приватними “літописами самовидців”: Є. Положія особисто опитав понад сімдесят учасників Іловайського котла [1], Г. Вдовиченко відвідувала бійців у львівському госпіталі, В. Шкляр допомагав добровольцям батальйону “Азов”.

Багато хто з названих літераторів має значний досвід роботи в медіа (Г. Вдовиченко, В. Івченко, А. Кокотюха, С. Лойко, Є. Положія, А. Цапленко), звідси – репортажність і фактографічність їхніх творів. О. Коцарев слушно зазначив: “...Наразі більше йдеться не так про осмислення, інтерпретацію чи обігрування наших драматичних реалій, як про фіксацію, збирання фактів. Конструювання образу події. Звідси – тяжіння до документалізму, що виводить окремі книжки на межу документальної літератури” [3].

Такий очевидний зв'язок із документалістикою дехто із сучасних критиків, зокрема І. Славінська, сприймає як нестачу художнього узагальнення, типізації, невміння відійти від факту в АТО-літературі [7], однак представлена й протилежна думка про переваги документалістики над белетристикою. Український поет, публіцист, перекладач А. Бондар пише: “...в цих книжках [тобто в белетристиці про війну – Н. Г.] письменники ходять не тими стежками. Здається, цінним було би зафіксувати стан справ з точки зору репортерської роботи, автентичних вражень і подій. Будь-яка травматична річ потребує прискіпливого збору документальних свідчень. Коли ця картина буде достатньою, письменники зі справжнім епічним диханням матимуть матеріал для роботи” [7].

Загалом авторам майданно-воєнної прози вдалося відшукати золоту середину для висвітлення непростой та трагічної теми. У творах немає складної композиційної будови чи кількох площин для прочитання, вони не переобтяжені страшними, болісними епізодами. Нині письменники тільки фіксують побачене, свідомо оминають будь-які висновки, дають нагоду читачам зробити їх самостійно. Водночас сучасні книжки про неоголошену війну на Сході України – це твори про дещо більше, ніж про воєнні дії. Вони захоплюють історіями особливих людей із незламним духом, надихають жити попри все, боротися, шукати вихід та не зломитися під тягарем-випробуванням.

Насамкінець ще одна невелика, але присутня заувага. Для патріотичного виховання молоді в школі та у виші, про яке тепер так багато говорять і для якого в дійсності так мало роблять, книжки про неоголошену гібридну російсько-українську війну – скарб насправді безцінний. Адже виховувати не по-казенному, як це полюбляють робити “високі” чиновники, а таки по-українськи може тільки той, хто в реальному житті дав зразок офіри, чесності, живого служіння.

#### ЛІТЕРАТУРА

1. Гончарова К. Для книжки про Іловайськ Євген Положий опитав 70 військових // Газета по-українськи [Електронний ресурс], 19 червня, 2015. – Режим доступу: [https://gazeta.ua/articles/culture-newspaper/\\_dlyaknizhki-pro-ilovajsk-evgen-polozhij-opitav-70-vijskovih/632332](https://gazeta.ua/articles/culture-newspaper/_dlyaknizhki-pro-ilovajsk-evgen-polozhij-opitav-70-vijskovih/632332)
2. Кокотюха А. Війна в лідерах продажу [Електронний ресурс] / 15 вересня, 2015. – Режим доступу : [http://espreso.tv/article/2015/09/15/viyna\\_v\\_liderakh\\_prodzahu](http://espreso.tv/article/2015/09/15/viyna_v_liderakh_prodzahu).
3. Коцарев О. Сім книг про Майдан і Війну. Ще не осмислення, але ретельна фіксація реальності : огляд [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://texty.org.ua/pg/article/editorial/read/62544/>
4. Мусієнко Н. Мистецтво Майдану [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://magi.kiev.ua/Moussienko\\_MAIDAN\\_ART.pdf](http://magi.kiev.ua/Moussienko_MAIDAN_ART.pdf)
5. Славінська І. / Ірина Славінська. Публічна сторінка на Facebook. 13 листопада 2014 року [Ел. ресурс]. Режим доступу: <https://www.facebook.com/iryna.slavinska?pnref=story>
6. Цуцко Г. Єкниги: стадії осмислення Майдану в документальній та художній літературі // Медіакритика, 20.07.2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mediakrytyka.info/ohlyady-analytyka/ye knyhu-stadiyi-osmyslennya-majdanu-v-dokumentalniy-ta-khudozhniy-literaturi.html>
7. Чи є в Україні свій Хемінгуей? Нові книжки про війну // Громадське радіо, 15 вересня, 2015. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://hromadskeradio.org/programs/hromadska-hvylya/chy-ye-v-ukrayini-sviy-heminguey-novi-knyzhky-pro-viynu>
8. Forbes. Україна [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://forbes.net.ua/lifestyle/1403765-voennyehroniki-10-luchshih-ukrainskih-knig-ob-ato#5>

## Тарас Головань

### ДУХОВНА АВТОБІОГРАФІЯ ТОМАСА МЕРТОНА: ПЕРЕКЛАДАТИ НЕ МОЖНА ЗВОЛКАТИ

[Мертон Т. Семиярусна гора / переклад з англійської Марини Білоноги. – Львів: Свічадо, 2017. – 528 с.]

Мій короткий виступ присвячено одному минулорічному виданню. Це переклад “Семиярусної гори” Томаса Мертон<sup>1</sup>. Український переклад “Семиярусної гори” довгоочікуваний, адже Мертон – відомий на Заході письменник, монах-трапіст, а його твір – бестселер, який уперше з’явився у США в 1948 р. і досі становить інтерес для читача. “Семиярусна гора” – це взірць духовної автобіографії або автобіографії віри, жанру, що, за незначними винятками, майже не представлений у перекладній українській літературі. Водночас у Західній Європі та Північній Америці він має значну і тривалу традицію. Біля її витоків – “Сповідь” Августина. Яскраві взірці духовних автобіографій з’явилися у Британії в XVII ст., зокрема “Милість Божа, котра зійшла на головного грішника” (1666) Джона Бун’яна, “Сповідь” (1639 – 1640) Річарда Норвуда. У XX ст. заслуговують на увагу автобіографії “Заскочений радістю” (1955) Клайва Л’юїса, автора “Хронік Нарнії”, а також “Гра свідомості” (1978) Свамі Муктананди, індійського релігійного учителя (сідха-йога).

Значна популярність “Семиярусної гори” серед американської аудиторії спричинена як своєрідністю особи самого Мертон, так і духовною ситуацією 1940-х років у США та Західній Європі. Історія молодого людини, котра в бурхливому житейському океані шукає істину та знаходить притулок у монастирі, під покровом однієї з духовних практик християнства, не лишила читачів байдужими. До монастирського життя Мертон пройшов усі яруси світського виру, здобув університетську освіту в Кембриджі та Колумбійському університеті, мав успішні письменницькі спроби, багато подорожував. Він був інтелектуалом, що намагався розплутати хитроплетиво численних філософських учень. 1940-ві роки XX ст. – це особливий, кризовий період. Європейський континент пожидає плоди

<sup>1</sup> Під час обговорення цього виступу у відповідь на моє твердження про те, що спроби перекласти “Семиярусну гору” російською так і не були завершені, було зазначено, що нібито твір Мертон російською мовою “давно перекладений”. Хочу спростувати цю інформацію і наголосити, що на цей момент російською “Семиярусна гора” повністю не перекладена. Невеликий уривок, розміщений у мережі Інтернет, становить менше половини обсягу. Окремого видання цього твору російською досі немає.

Другої світової війни, США оклигують після Великої депресії. Пора розчарування, сум'яття, сумнівів. У філософії перебуває на піднесенні екзистенціалізм, і його виклики оголюють головні питання людського життя, інспірують самозаглиблення й пошук сенсу. Християнська віра Мертона, до якої він зрештою порожнечі, – не просто надприродний дар і не лише уявлення, вона зрощена з екзистенційної порожнечі, сповнена сумнівів, злетів і падінь, світлих і темних сторін, виборена і здобута інтелектуальним зусиллям, народжена діяльністю, що продукує сенси. Стосовно історії Мертона можна сказати: віра – осмислений пошук, християнство – усвідомлений вибір. Його вибір, коли б не трагічна смерть, не став би кінцевим пунктом інтелектуальної подорожі. Не випадково вже як монах-трапіст він тривалий час цікавився іншими християнськими конфесіями, зокрема православ'ям, східними релігіями, зробив внесок в екуменістичний рух. “Семиарусну гору” написано жваво й детально, у ній немає мертвої риторики та надмірного моралізаторства, лише напружена історія пошуку духовної рівноваги, наближення до (або віддалення від) духовного центру.

Автобіографія Томаса Мертона – добротна література, якісна нехудожня проза, що є вершиною певного жанрового тренду. Але в українському перекладі вона з'являється лише тепер, зі значним запізненням. Як перекладний твір, заповнюючи прогалину неповноти відповідного жанру в оригінальній літературі, вона вже тривалий час могла би задовольняти потреби читацької публіки, а також впливати на українське письменство, збагачувати його культурний тезаурус. Утім навіть сьогодні поява “Семиарусної гори” – це таки подія, що заслуговує на увагу і свідчить, що подібних анахронічних зміщень, пов'язаних із перекладними текстами, стає дедалі менше.

**Сергій Савін**

## **ПОЕТИЧНИЙ ДЕБЮТ 2017 РОКУ**

Перш ніж говорити про вдалі й невдалі творчі дебюти 2017 р., хотів би навести слова Р. Семкова, що поезія – це здебільшого мислення, а не шок, і здебільшого враження, а не мислення. Найбільший ризик, на мою думку, викликала книжка лауреата “Смолоскипа” Олександра Мимрука “Цукровик”. Мимрук є поетом пам'яті, який не дозволяє забувати ні “міста у дзеркалі небес”, ні “тканину вулиці, напнуту соком, наче вітрило саду”, ні про “наші дерева, наліті зеленими зміями ранку”. Його збірку можна назвати урбаністичною, але епіцентром її емоційної тканини є навіть не місто, а внутрішня “меланхолія” (подібна до меланхолії О. Кобилянської), хоч і не рідко Автор є лише журналістом-аналітиком того простору (здебільшого міського), у який потрапляє. У чомусь такий художній хист суголосний із творчому манерою поета Ігоря Астапенка, котрий наче за руку веде читача повз усі свої тексти, нікого не лишаючи байдужим. За емоційним враженням Астапенко і Мимрук стають синонімічною парою поетів чуттєвості й навіть солоду. Їхні збірки збігаються навіть назвами – “Шільник” і “Цукровик”. Інколи здається, що Поет Мимрук так сильно любив місто, що це почуття втратило самого автора, який паперово почав думати: “...можливо якщо я колись вирвуся з цього міста – я стану далеkobійником – десь далеко на півночі, і мудрі сови розбиватимуться об моє лобове скло...”. Автор “Цукровика” є шанувальником Аттили Могильного, який стверджував, що народ буде великим доти, доки свою столицю несе на руках, мов дитя беззахисне. Натомість у поетичній збірці Мимрука бачимо місто як дитя захищене. Отже, поетичний дебют відбувся. І нехай продовжується урбаністичний рух О. Мимрука.

Другою помітною поетичною подією є друк збірки “Проміння всередині флейти” Сергія Шкабара. Вінницький регіон створив у літературі поетичний феномен. Ідеться про К. Калитку, М. Антощак, С. Татчину і дебютанта 2017 р., поета слуху Шкабару. Цей юний автор намагається всотати всі звуки свого внутрішнього й зовнішнього світоглядного будинку, відтак збірка є камерною та інтимною, хоча інколи поет пише про філософську категорію часу чи згадує про Господа. Безумовно, можна ствердити, що Сергію передався поетичний слух П. Тичини й О. Лишеги. І слух цей ніби вибивається на папір:

Чуєш, як течія перевтілює,  
дихання риби на сонячний джаз?  
Так припиняє плинути час.

Чи:  
Із цих глибин виникає музика,  
я чув, як риба говорить з рибою.

Поет Шкабара є ніби спостерігачем людської екзистенції, існування поетичного нутра (передусім свого!), про що намагається розмовляти із читачем. І варто сказати, що діалог триває на найбільш сильних нотах:

...мій голос занадто м'який щоб співати осанну  
вечірньому сонцю росі на твоєму обличчі  
це ти мене кличеш мій Господи ти мене кличеш  
наповнити чорною фарбою всі твої рани...

Поет бачить внутрішню людину Господа, бачить Його як близького родича чи приятеля і намагається залікувати рани внутрішнього "Я". Тож бесіда між Богом і Поетом триває в різних метафізичних формах. Інколи здається, що сам Автор є всіма персоніфікованими образами в книжці, і на поетичному дроті ведеться не діалог, а монолог – між собою й собою. Така собі творча форма "шизофренії" як напрямку філософії, адже "шизо-френія" – від. "шизо" – "розтинати" і "френ" – "серце", тобто ми спостерігаємо саморозтин серця, і ця відверта прострація впливає на однодумців серед читачів.

У текстах Шкабари немає надмірної урбаністики, він не вслухається так натужно у вени міста, як інші поети, і його вірші є швидше метафізичною серцевиною між музикою листя, квітів, очеретяних стебел і голосом Господа-друга. Думаю, саме це залишиться особливим поетичним тлом ХХІ ст. Водночас Шкабара відтворює феномен географії, бо в його текстах повсюди чувається ритміка рідного міста – Вінниці:

поміж листя і квітів, опалої хвої й роси,  
причаїлася музика. Спить в очеретяних стеблах  
вимовляй ці м'які імена, щоби їм стало тепло,  
дослухайся до тиші – отримаєш те, що просив...

Тож другий поетичний дебют відбувся. Найцікавішим, вважаю, буде спостереження за наступною поетичною книжкою гранословця С. Шкабари.

Хочу згадати в цій промові абсолютно незалежного від літератури, як іноді здається, Поета із Краматорська Ярослава Корнева, що теж дебютував у 2017 р. Збірка "Дещо з насіння" побачила світ у харківському видавництві "Раритети України" і справді кидає в український літературний світ особливі зерна. Анотація збірки описує автора, котрий наповнює реторти слів вибуховою реакцією змістів. Проте вибух у читачькій свідомості відбувається не завжди – переважно через несприйняття потужної внутрішньої аритмії тексту, я би навіть сказав, музичної аритмії, коли сам Поет проявляється між музичних куль, бо стверджує:

...куля – то музика  
то планета  
з якої ви вийшли  
і немає нічого музичнішого за смерть...

Збірка має влучну внутрішню ситуацію, складену із краденого в Еммі Андієвської "–" (тире), що дозволяє Поету дихати між вибухами, і крапок. Ярослав справді веде своєрідний елітарний "звукзапис" епохи, яка парадоксально курсує гучними художніми образами. Іноді ця епоха може видатися надто розірваною між світом і автором, але вона існує за своїми законами поетичного тяжіння. Поет Корнев потрохи переходить у прозаїка, пишучи свій перший роман "Трансмутації" (початок цього твору мені поталанило бачити), і вважаю, що зміна поетичності в прозаїчність відбудеться не менш вибухово, ніж поетична збірка "Дещо з насіння".

Важким випробуванням для друзів поетки Ірини Кулянди стало посмертне видання в минулому році її поетичної збірки "Пливи, кораблику, пливи". Дев'ятнадцятирічна авторка трагічно загинула під час шторму у хвилях Чорного моря в Криму, що врешті передбачила завчасно:

Мій стан, колби моїх внутрішніх органів  
геть заповнені морем, що хвилюється.  
Штормить моє понівечене "я"...

У збірці бачимо поетичні пошуки нових форм у літературі. Вважаю, що літературознавці не можуть оминати її увагою. Як писала сама Поетка Кулянда:

...не забудь про голодних птахів  
спробуй нагодувати їх  
словом...

У 2017-му році видавництво "Nebo BookLab Publishing" презентувало поетичний проект головного редактора Світлани Привалової "Галерея чуття. Частина II", куди ввійшли вірші молодих українських поетів, зокрема Ірини Кулянди, Юрія Вітяка, Дмитра Журавля, Джона Гнатово, поруч із уже відомими Жаданом, Татчиним, Калитко, Астапенком. Презентації відбулися в Києві, Вінниці, Одесі, і тишить те, що поетична антологія – абсолютно нова арт-книжка в українській літературі, де поетичні тексти обирали не за рейтингом, а за звучанням слів та емоцій, коли митець починає говорити про любов.

Менш помітними стали дебюти Олени Задорожної (Збірка "Порогами схимника"), Миколи Вороніна ("Вірші одного кіборга"), Мар'яни Нейметі (Збірка "Йод"). Якщо повертатися до слів Р. Семкова про те, що поезія – здебільшого враження, то цим поетичним збіркам забракло художнього й емпіричного. Однак я щиро вітаю дебютантів 2017 р. І особисто не поділяю рішення ЛітАкценту щодо номінації "поезія", у якій не визначили переможця, пояснивши це браком талантів.